

Örökségvédelmi hatástanulmány
Régészeti területi munkarész
Velem község településfejlesztési koncepciójához

Kőszeg, 2014.
Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
2. Vizsgálat	6
3. Változtatási szándékok	16
4. Hatáselemzés	16
5. Összefoglalás	18
6. Nyilatkozat	20
7. Mellékletek	21

1. Bevezetés

A hatástanulmányt a 314/2012.(XI. 8.) és a 395/2012. (XII. 20.) Korm. rendeleteknek megfelelően Velem község Önkormányzata (9726 Velem, Rákóczi u. 73) megbízásából – a településfejlesztési koncepcióhoz – a MODULOR KFT (9700 Szombathely, Szt. Flórián krt. 2. adószám: 10252318-2-18) készíteti, amelyet a megbízó településtervezője, Gergye Péter képvisel. A tervező részéről a megkeresés 2014. július 1-én kelt.

A település szükséges átnézeti térképét és településfejlesztési koncepciójának készülő szöveges információt digitális formában a rendelkezésemre bocsátotta.

A hatástanulmány szerkezetét és tartalmát a 2001. évi LXIV. törvény 66. § (1) és a 395/2012. (XII. 20.) Korm. r. 1/A. § (2), illetve utóbbi 1. sz. melléklete határozza meg.

Felhívom a megrendelő figyelmét, hogy jelen munkát a „szerzői jogról” szóló 1999. évi LXXVI. tv. alapján szerzői jogi védelem illeti meg. A közölt adatok szerződéstől eltérő célra való felhasználása, régészeti lelőhelyre vonatkozó adatok nyilvánosságra hozása, vagy továbbadása csak a szerző engedélyével, a 17/2002. (VI. 21.) NKÖM rendelet 7. §, valamint a 47/2001. (III. 27.) Korm. rend. szabályai szerint történhet.

A hatástanulmány a rendezési tervhez változtatás nélkül, külön alfejezetként csatolandó.

A vizsgálatnál figyelembe vett, a kulturális örökség régészeti vonatkozásait érintő speciális törvények és rendeletek

1978. IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről, különösen a 216/A. § kulturális javak megrongálása

1996. évi LIII. törvény – a természet védelméről, amely a földvárak és halmok (temetkezési helyek) védelméről rendelkezik ld. 23. §

1997. évi LXXVIII. törvény – az épített környezet alakításáról és védelméről

1997. évi CXL. törvény – a kulturális örökségvédelem általános keretét adja

218/1999 (XII. 28.) Korm. rendelet, különösen a 144. § régészeti szabálysértés és a 146. § kulturális javakkal kapcsolatos kötelességek elmulasztása

2001. évi LXIV. törvény, amely a 2005. évi LXXXIX. törvénnyel módosított, hatályos 2006. január 1-től – II. része a régészeti örökség védelméről általában, III. része az illetékes Hivatal (jelenleg és ez esetben a Vas megyei Kormányhivatal Szombathelyi Járási Hivatal Járási Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatala – továbbiakban: Hivatal) szakhatósági hatásköréről

Hatósági eljárásait a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény (a továbbiakban: Ket.) alapján végzi.

149/2001 (VIII. 31) Korm. rendelet – a Magyar Köztársaság Kormánya és az Európa Tanács tagállamai között 1992. január 16-án kelt, Valettában aláírt, a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről

80/2012. (XII. 28.) BM rendelet a régészeti lelőhely és a műemléki érték védetté nyilvánításáról, nyilvántartásáról és a régészeti feltárás részletes szabályairól

157/2005. (VIII. 15.) Korm. rendelet a távhőszolgáltatásról szóló 2005. évi XVIII. törvény végrehajtásáról, különösen 3. § (1) (2) (5) f)

273/2007. (X. 19.) Korm. rendelet a villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról, különösen a 19. sz. melléklet

93/2012. (V. 10.) Korm. rendelet az utak építésének, forgalomba helyezésének és megszüntetésének engedélyezéséről

Fogalmi meghatározások

A régészeti elemek vizsgálatát a kulturális örökség védelméről hozott 2001. évi LXIV. törvényben (a továbbiakban: Kötv.) meghatározott – és így a hatástanulmányban alkalmazott – alábbi fogalmi meghatározások alapján végeztük el: Fenntartható használat (Kötv. 7. § 1.) a védett kulturális örökség olyan módon történő használata – ideértve a kármegelőző és kárcsökkentő tevékenységeket is –, amely nem haladja meg a szakmailag indokolt mértéket és nem vezet az örökség elemeinek állapotromlásához, így biztosított fennmaradásuk a jelen és jövő nemzedékek számára. Gyűjtemény (Kötv. 7. § 2.)

A gyűjtői tevékenység eredményeként létrejött, ritkaságából vagy jellegéből adódóan különös jelentőséggel bíró javak összessége, amelynek egységességében megnyilvánuló kulturális értéke meghaladja egyes darabjainak együttes értékét.

Kulturális örökség elemei (Kötv. 7. § 5.)

A régészeti örökség, műemléki értékek, valamint a kulturális javak.

Régészeti emlék (Kötv. 7. § 16.)

A régészeti örökség ingatlan eleme.

Régészeti érdekű terület (Kötv. 7. § 17.)

Valamennyi terület, természetes vagy mesterséges üreg és a vízmedrek azon része, amelyen, illetve amelyben régészeti lelőhely előkerülése várható vagy feltételezhető.

Régészeti lelet (Kötv. 7. § 19.)

A régészeti örökség érzékelt, felfedezett, feltárt – jellegénél fogva – ingó eleme, függetlenül attól, hogy eredeti helyéről, összefüggéseiből, állapotából elmozdult, elmozdították-e, vagy sem. Nem minősülnek régészeti leletnek azon kulturális javak, amelyek 1711 előtt keletkeztek, és bizonyítottan műgyűjteményben maradtak fenn. Régészeti lelőhely (Kötv. 7. § 20.)

Az a földrajzilag körülhatárolható terület, amelyen a régészeti örökség elemei történeti összefüggéseikben található, és amelyet a Hivatal nyilvántartásba vett.

Régészeti megfigyelés (Kötv. 7. § 21.)

A földmunkával járó fejlesztések, beruházások régész által a helyszínen történő folyamatos figyelemmel kísérése és annak dokumentálása.

Régészeti örökség (Kötv. 7. § 22.)

Az emberi létnek a föld felszínén, a föld vagy a vizek felszíne alatt és a természetes vagy mesterséges üregekben 1711 előtt keletkezett érzékelhető nyoma, mely segít rekonstruálni az emberiség történetét és kapcsolatát környezetével.

Régészeti védőövezet (Kötv. 7. § 22.)

A védetté nyilvánított régészeti lelőhely környezete, amely biztosítja annak fenntarthatóságát, megközelíthetőségét, tájképi védelmét.

Védett örökségi elem (Kötv. 7. § 26.)

Az e törvény erejénél fogva védelem alatt álló, illetve miniszteri rendelettel vagy hatósági eljárás során védetté nyilvánított kulturális örökségi elem. A régészeti örökség védelme kiterjed (Kötv. 7/A. §):

- a) a régészeti örökség felkutatására, értékelésére, számbavételére, nyilvántartására;
- b) a kiemelten vagy fokozottan védendő területek meghatározására, védetté nyilvánítására; c)
a régészeti örökség megőrzésére.

Kötv. 8. § (1) A föld felszínén, a földben, a vizek medrében vagy máshol rejlő vagy onnan előkerülő régészeti lelet állami tulajdon.

Általános védelem (Kötv. 11. §)

A régészeti lelőhelyek e törvény erejénél fogva általános védelem alatt állnak.

Védetté nyilvánított régészeti lelőhely (Kötv. 12–16. §)

Az ország és annak régiói kiemelkedő történeti és kulturális jelentőségű régészeti lelőhelyeit jogszabályban kell védetté nyilvánítani (12. §).

A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeken nem lehet olyan tevékenységet folytatni, amely a lelőhelynek akár részleges állapotromlását eredményezheti (13. § 1.).

A védetté nyilvánított régészeti lelőhelyeket kiemelten vagy fokozottan védett régészeti lelőhely kategóriába kell sorolni (13. § 3.).

Kötv. 29. § (1) A műemléki értékek védetté nyilvánítása a Hivatalnál kezdeményezhető.

(2) A védetté nyilvánítás előkészítését a Hivatal folytatja le, ennek során értesíti:

- a) a védelemre javasolt ingatlan tulajdonosát;
- b) a területen található közművek és egyéb létesítmények tulajdonosait;
- c) az ingatlan fekvése szerinti települési és megyei (fővárosi) önkormányzatot;
- d) az illetékes építésügyi hatóságot;
- e) más jogszabály alapján is védett vagy védendő érték esetében a hatáskörrel bíró illetékes hatóságot (pl. a természetvédelmi hatóságot);
- f) a védetté nyilvánítás kezdeményezőjét. (3) A védelem alá vonni tervezett műemléki jelentőségű területen és műemléki környezetben álló ingatlanok tulajdonosait a védetté nyilvánítás előkészítésének megindításáról a Hivatal megkeresésére az érintett ingatlan fekvése szerinti települési önkormányzat a helyben szokásos módon (hirdetmény útján) értesíti.

2. Vizsgálat

a) Történeti leírás, régészeti örökség felmérése

A mai település – és középkori, valamint avar, római, kelta, bronz- és rézkori elődei is – az Alpokalján, a Kőszegi-hegység egyik völgyében, Kőszegtől 8 km-re található. A község területe az Írottkő Natúrpark része. A völgy alján a Szerdahelyi-patak folyik. Ebbe a Petőfi S. utcában (hrsz. 333 határán) torkollik bele a Réti-patak, amely a Szent Vid felől (korábbi községi strand / KISZ-tábor / Avar Szálló, Sétány) érkezik. Később – a Keresztúti dűlőnél (Novákfalva mellett) – veszi fel a Kani-patak vizét. A mai keresztúti szakrális építmény (ún. Pontyos-kép = Pontyos-kép, az állítató Pontyos családról kapta a nevét) és Novákfalva között egy kisméretű éger-láp található, amelynek környezettörténeti célú fúrásának feldolgozásából rekonstruálható a település Kr. e.-i 1100 és Árpád-kor közötti vegetációtörténete.

A középkori faluról alig vannak történeti adataink (1279, 1328, 16. század: Welem), csupán szórványos régészeti nyomok (Rákóczi és Jókai u.) alapján sejthető, hogy nyilván a vízfolyást követő egyutcás (1. sz. melléklet), szalagtelkes (20–50 jobbágy- és zsellértelek), irtás falu lehetett. Először a Szent Viden várat építtető Kőszegiek, majd 1358-tól az egész feudális korban a Batthyány család birtoka. 1634-ben négy malmáról tudunk. Elképzelhető, hogy a Szerdahelyi-patakon még ma is ismert 2 malomhely (Balla-malom: a korábbi ABC-t építették a helyére és a szerdahelyi határ melletti bemutató: Schulter malom) középkori eredetű.

A völgy és a község felett magasodik a Szent Vid hegy, amelyen az ugyanilyen titulusú kápolna található, ami ma is (évi két alkalommal: jún. 15. – Szt. Vid vértanú napja és szeptember utolsó vasárnapja – az 1849. évi kolerajárvány emlékére Peresznye község zarándoklata) búcsújáró hely. A rendszerváltás előtt évtizedekig az országos Kék-túra útvonal vége (ma ez az Írottkő) is itt, a hegy platóján volt.

Szent Vid középkori kőváráról 1270-ben történik először említés. 1291-ben azonban a király és a Kőszegiek közötti konfliktusok miatt is – lerombolták. A 17. században két templom is áll a hegyen, s mindegyiket szertartásokon használják.

1. Szent Vid hegy (nyilvántartási száma: 38732)

Neolitikum (DVK), rézkor, késő bronzkor (Urnamezős kultúra), vaskor (Hallstatt, kelta), római-, népvándorlás-, Árpád- és középkor

Az 568 m magas hegy a község határában, az Alpok keleti nyúlványát jelentő, kristályos palaközetekből álló Kőszeg–Rohonci-hegység déli peremén található. A hegy névadója a tetőn található kápolna védőszentje Vitus, őkeresztény vértanú.

Tiszta időben a hegyről kitűnő a kilátás a Gyöngyös- és az Arany-patak völgyére valamint Szombathelyre, esetenként távolabbra, a Celldömölk melletti Ság hegyre, a Somlóra, sőt néha a Balaton melletti Badacsony is kivehető.

A hegy lábánál ered és folyik a Réti- és Kani-patak. Utóbbinak a község Kőszegszerdahely felé eső részén – a Novákfalvának nevezett üdülőkert által veszélyeztetve –, útszéli szakrális kereszt közelében egy éger-lápos alakult ki. Ennek környezetrégészeti mintavételezése (fűrés: a szegedi egyetem prof. Sümegei Pál vezette munkacsoportja, 2002) és annak feldolgozása (ILON 2006; 2007) megtörtént.

A ma már régészetiileg védett helyet Rómer Flóris, a magyar archeológia "atyja" 1869ben fedezte fel a régészeti-történelmi kutatás számára. Római kori vízvezeték agyagsövét találta meg. Lehet, hogy ezeket adta le megőrzésre a kőszegi bencések gimnáziumának gyűjteményébe (CHERNEL 1877, 115). 1876-tól szinte folyamatosan kerültek római kori és bronz tárgyak Szombathelyre a Savaria Múzeum jogelődjének gyűjteményébe. Az első ásatást 1894-ben Kárpáti Kelemen végezte az egyik őskori lakóterazon, amely azonban látványos emlékeket még nem hozott napvilágra.

A régészeti-őstörténelmi kutatás figyelmét a hely jelentőségére igazán 1896-ban egy véletlen hívta fel. Báró Miske Kálmán, Kőszegen élő műgyűjtő egy velemi, tejet árusító asszonytól néhány bronz tárgyat vásárolt, amelyek itt kerültek elő. (A velemiék némelyike a hegy régészeti emlékeivel kereskedett, hiszen ekkoriban pl. a grazi és bécsi múzeumok gyűjteményei vásárlás útján több innen származó tárggyal gyarapodtak.) A Miske által megvásárolt bronzok a késő bronzkori késő urnamezős kultúra emlékei voltak. A lelet a szakmában velemi I. kincs néven vált ismertté. Ennek a véletlennek és Miske korai monografikus (1907, 1908) és idegen nyelvű publikációinak köszönhetően ma Európa egyik híres régészeti lelőhelye a hegy.

Ettől az évtől – kisebb-nagyobb szünetekkel – 1930-ig folytak a korai régészeti feltárások a hegyen. 1929-ben egy diadémát is tartalmazó arany kincs (MOZSOLICS 1950; BÁNDI 1982, ILON 2013) került elő a hegy oldalában, a Szent Kút forrás közelében, ott, ahol korábban az I. és II. kincs.

A modern kutatási periódus első szakasza 1972-től kezdődött a szombathelyi Savaria Múzeum régészeinek – Károlyi Mária (KÁROLYI 1985, 411–417, Fig. 16; KÁROLYI 2004, 190–193. ábra), Bándi Gábor és Fekete Mária (BÁNDI–FEKETE 1979) – vezetésével és 1986-ig tartott. A második szakaszt a Marton Erzsébet, Szabó Miklós és Olivier Buchsenschutz, valamint Jean-Paul Guillaumet alkotta régész-munkaközösség vezette francia-magyar (SZABÓ et al. 1994) együttműködés jelentette. Utóbbiak elsősorban a hegy kelta korszakának vizsgálatát célozták meg az 1988–1993 között végzett ásatásokkal.

Mindenesetre ma már elég jól ismerjük a hely történetét. A szórványos újkőkori vonaldíszes és lengyeli emlékek (KÁROLYI 2004, 21, 25), a késő rézkori bolerázi csoport (MARTON 1996, 267) és kora- valamint középső bronzkori (KÁROLYI 2004, 151–152; ILON – KÖLTŐ 2000; MARTON 1996; 249–250) jelenlétet követően a hegy igazi megszállása a késő bronzkori urnamezős kultúra idejére tehető. Akkor itt volt a környék ipari-hatalmi centruma (PATEK 1968, 25–26, 41–44; KŐSZEGI 1988, 28, 36, 48–49, 53). Hatalmas munkával és szervezettséggel ekkor alakították ki a lakóteraszokat, amelyeket a későbbiekben folyamatosan megújítottak (MARTON 1998, 58). Iparszerűn gyártották, a nem túl távoli (talán a Kőszeg–Rohonci hegység nyugati, ma ausztriai területéről) réz bányából származó alapanyagból (KÁROLYI 2004, 25, 28, 149, 153; CZAJLIK 2013) a bronz tárgyakat, amely késztermékek a közelbe (pl. Szombathely: ILON 2002), de távoli vidékekre (Nyugat- és Észak-Európa: MISKE 1908, 30–42) is eljuthattak. A népesség arisztokráciája talán a hegy tetején, a platón települt meg. Erre utal a fent már említett aranykincs (lásd a hatástanulmány címlapján).

Az urnamezős kultúra népének házai agyagfugás gerendafalúak, vagy faoszlopos szerkezetű zsilipeltek, nyeregtetősek, bizonyos periódusban kőalapozásúak, agyagpadlóval és tűzhellyel rendelkeznek. Téglalap alaprajzúak, 3–5 x 6–8 m, 5 x 17 m-es alapterületűek voltak. Az egyik 1977-ben feltárt leégett házból egy bronz ékszerekből álló kincslelet (BÁNDI 1984; BÁNDI–FEKETE 1977–78) került elő. A házak között utak vezettek és természetesen a lezúduló esővizet elvezető csatornák. Az iparosok kohói és kemencéi – nyilván tűzbiztonsági megfontolásokból kb. 150 m-re – a később megépített késő kelta nagysánc környékén álltak. Ezek közül egyet már Miske Kálmán (KÁROLYI 2004, 42; CZAJLIK 1999, Fig. 5) is felfedezett. A fémművesség számos innen származó emlékét (pl. öntőformák, öntőtégelyek, üllő, kalapács, félkész- és kész bronz tárgyak) őrzi a Savaria Múzeum őskori gyűjteménye. Az ónbronzo (SZABÓ 1999) mellett a tárgyak egy részénél, a fő komponens réz mellett elég magas %-ban található meg ötvöző anyagként az antimon (KÖLTŐ et al. 2002), amely egy nagyobb régióra: talán Délnyugat-Szlovákiától – Vas megyéig jellemző (KÁROLYI 2004, 27–28). A réz és antimon nyersanyagot nagy valószínűséggel kb. 40 km-ről, az Ausztria területén fekvő Stadtschlaining településének környékéről (Antimon-Bergwerk) szerezhették be (CZAJLIK 2013).

A kora vaskori Hallstatt kultúra települési nyomaiban (MARTON 1996, 271) a kelta kori megtelepedés elég nagy kárt tett és átalakította, ahogy az urnamezős és a kora vaskori Hallstatt kultúra néhány temetkezési helyét (MARTON 1998) is. Ezekre a bolygatott sírmaradványokra (K. ZOFFMANN 1998) a nagysánc francia-magyar ásatása során bukkantak rá. A kora vaskorban egyébként a hely jelentősége megőrződött (ld. a hatalmi jelképet: MISKE 1908. Taf. LIII. 1) és ekkor erődítéssel (föld-fa szerkezetes sáncok, küklópikus kövek és agyagtéglák – KÁROLYI 1985, 411–417, Fig. 16; FEKETE 1986, 60–63; FEKETE 2004, 41) látták

el a hegyet. Néhány szkíta jellegű tárgy (MISKE 1908, Taf. XXXVII. 17, Taf. LIII. 73, Taf. LV. 18) e keletről érkező népeség hódítási, de legalábbis terület ellenőrzési szándékát jelzi.

A hegyen a kelták központi oppidumot alakítottak ki, amelynek fontosságát egy velemi pénz típus (TORBÁGYI 2002) létrejötte és egy érem kincs előkerülése is igazol. A „fellegvár” alatti, korábban két teraszt egygé formálták (FEKETE 2004, 41). E munkálatok során a Kőszegi-hegység fő tömegétől, azaz északnyugat felől (a Kr. e. 3. században) egy nagy föld-faszerkezetes sánc és kívül árok kombinációjával látták el (az Írottköre vezető aszfaltút parkolójánál), azaz védték a fellegvárat és a lakóteraszokat. A sánc vázát faszerkezet alkotta, amelybe földet döngöltek. Külső oldalát kövel erősítették, és a sánc előtt, kívül árok is nehezítette az esetleges támadók rohamát. Ilyen szerkezetű sáncot ismerünk a Vas megyei Gőr és Ostffyasszonyfa községek határából külső kö-erősítés nélkül. A hegyen valószínűleg üveggyártás is folyt (KÁROLYI 2004, 163), amit a Miske-ásatások nagyszámú üvegtárgya (MISKE 1908, Taf. XLIII) megerősít. A hegy lábánál, a falu nyugati részén – a pontos helyet sajnos nem ismerjük – késő kelta edénytöredékek és egy helyi utánzatként (?) bronzból készített áldozati szertartásnál használt merítőkanál nyéldarabjának felbukkanásáról tudunk az 1970-es évekből (KÁROLYI 2004, 164).

Pannonia provincia 1. század közepe táján alapított fővárosa, azaz Colonia Claudia Savaria történetében a hegy térsége a vízellátás okán játszott szerepet, hiszen a római kori forrásfoglalásokat a hegylábi völgyekben (pl. Bozsoki-patak, Velem-lőtéri forrás /I. G. megjegyzése: mindkettő Bozsok határában található/ – KÁROLYI 2004, 164) megtalálták. A későbbi hun kori jelenlétre a hegyen feltárt néhány torzított koponyás férfi és női sír (MISKE 1904, 34, Abb. 14; TÓTH–KISS 2002) és azok szórvány leletei (MISKE 1908, Taf. LXX. 25) utalnak.

A Frank Birodalom egyik keleti határpontját – a mai kápolna előtti térségen az 1980-as évek elején feltárt – 9. századi, *Szent Vid* titulusú (4. századi itáliai vértanú, a rézművesek és harangöntők védőszentje illetve a balti/nyugati szláv *Svantovit/Svantovit* nevű „fényisten, a háború és győzelem, az istenek istene”, valamint a még korábbi, vaskori „Vidasus”-ra vezethető vissza? S ez Silvanus isten helyi illyr-pannon formája – FEKETE 2008,

131) Karoling-kori templom jelzi, amelyről oklevelekből is tudunk és feltárása is megtörtént (FEKETE 2008, 17. ábra). A megszálló határőrök temetkezései korábban szintén előkerültek, amit tárgyi emlékek is igazolnak (MISKE 1908, Taf. XLVIII. 16). Ugyanitt egy 10-11. századi (azaz magyar államalapítás kori, a belső gyepűhöz tartozó határvár?) föld-faszerkezetes, ún. keskenytalpú sáncvár állt a platón (FEKETE 1986, 59; FEKETE 2008, 19. ábra). Ezt egy a Kőszegi család által birtokolt kővár építése (építtető: Kőszegi Henrik országbíró, nádor és szlavón bán egyszerre – FEKETE 2008, 94) követte. A mai helynév legkorábbi előfordulása

"de Monte Sancti Witi" 1271-ből adatolt, de Szent Vid váráról már egy évvel korábban említés történik, amikor Ottokár cseh király tulajdonába került. A plató peremén kerek tornyokkal rendelkező kővárat 1291-ben, III. András magyar és I. Albert osztrák és stájer herceg békekötése kapcsán rombolták le (FEKETE 1996; KISS 2000, 261–263; Fekete 2008, 94). A vár tartozékait 1374-ben már Rohonc várához csatolták (FEKETE 2008, 95).

A középkori Szt. Vid templom 1576-ban bizonyosan állt (nagy valószínűség szerint nem egészen egyezett meg az alaprajza a maival), ahogy az 1674-es vizitáció is jól felszereltként említi (FEKETE 2008, 122). Az 1857-es Batthyány-vizitáció két templomot említi! Az egyik a

vár régi, a másik a 17. század második felében emelt és említett új templom lehetett (FEKETE 2008, 122, 125)

Összefoglalva tehát, a régészeti kutatásokat Kárpáti Kelemen (Vasvármegyei Múzeum, Szombathely): 1894, Miske Kálmán (Vasvármegyei Múzeum, Szombathely) és vele együttműködésben Bella Lajos, Török Aurél és Tompa Ferenc: 1896–1930, Károlyi Mária, Bándi Gábor és Fekete Mária (Savaria Múzeum, Szombathely): 1972–1986, valamint Szabó Miklós (magyar – francia expedíció) vezetésével 1988–1993 között folytattak a hegyen.

A Savaria Múzeum őskori Gyűjteményének több tízezer, de Kern István gyűjteményének (ILON 2013) legtöbb tárgya is innen származik.

A 36 hektáros területen egy több korszakos lelőhely, **települések** és **temetkezések** (bronzkor, hun- és Árpád-kor) sorozata van. Legalább egy tucat **kincslelet** (bronz, arany) került elő, de régészeti feltárás keretében csak kettő (1929, 1977).

A kincskereső, hazai és külföldi fémkeresőzők körében kedvelt gyűjtőhely. **Veszélyeztetett, kiemelten védett régészeti lelőhely.**

2. Rákóczi u. 56. (Kern István lakótelke, hrsz. 654; nyilvántartási száma: 79205)

Késő bronzkor (Urnamezős kultúra), vaskor (Hallstatt és kelta), római- és középkor

A telek végén álló Vendégház alapozásának ásásakor (6–7 éve) nagymennyiségű edénytöredék került elő. Egyet – Fekete Mária régész javaslatára – már korábban beemelt gyűjteményébe (Kat. No. 625.), ami egy kelta szitula töredéke. A telken felhalmozott kb. 50 kg-nyi cserépből – egy nyilvántartási szám alatt (Kat. 906) – a jellegzetesebbeket 2012-ben kiválogattuk és elhelyeztük a gyűjteményben.

A telken egy több korszakos lelőhely, **település** van.

3. Jókai u. – Dózsa Gy. u. sarok (hrs. 870, 871, 872; nyilvántartási száma: 79207)

Vaskor (kelta)

Az útelágazásban a 2008-ban végzett csatornázás és útépités során géppel rézsűztek. Egy kb. 20 m hosszúságú szakaszon a metszetben ma is láthatók edény- és paticstöredékek. Kern I. gyűjteményében két tucat kelta kerámiatöredék (Kat. No. 586–613.) van erről a helyről, amelyeket ő gyűjtött be.

A fenti munkálatok során előkerülő régészeti örökség előkerüléséről sem önkormányzati, sem kivitelezői, sem lakossági bejelentés nem történt.

Mindezek **településre** utalnak.

4. Stirling-villa (Rákóczi u., Vasi Kézművesek Alkotótábora) (hrsz. 569, 572, 596, 597, 598, 611/1, 611/2, 611/3; nyilvántartási száma: 79211)

Késő bronzkor (Urnamezős kultúra), vaskor (kelta), római- és késő középkor

A pince- és a derítő ásásokor a Szerdahelyi-pataktól kb. 30, illetve 40 m-re, valamint a telek végében (kb. 150 m) található „Korona bunker” környékén Kern I. gyűjtött régészeti a leletanyagot kb. 3 évtized alatt. Gyűjteményében ez kb. 30 töredék. Mégpedig: öntőforma, vasbuca, szövőszéknehezék, állatcsontok, őrlőkő (Kat. No. 626–657, 914.).

A fenti munkálatok során előkerülő régészeti örökség előkerüléséről sem önkormányzati, sem kivitelezői, sem lakossági bejelentés nem történt.

Mindezek egy több korszakos **településre** utalnak, ahol a kelta korban vassfeldolgozás is folyhatott.

5. Gesztenyés u. – Erdő u. sarok; 2. sz. Trafóház (Gesztenyés u. 25.) környéke (hrsz. 501/1; nyilvántartási száma: 79223) Vaskor

(kelta)

A trafóház előtti mélyútban (Gesztenyés u.) évekkel ezelőtt Kern I. gyűjtött edénytöredékeket. Ezek közül a gyűjteményében egyértelműen csak egy szitula töredéke (Kat. No. 624.) azonosítható.

A tárgy feltételezhetően **településre** utal.

6. Sétány (Réti-patak É-i terasza) (hrsz. 0159/3; nyilvántartási száma: 79225)

Vaskor (kelta)

A Réti-patak partján már a két világháború között létezett az akkor már üdülőfaluban ez a Sétány, padokkal, hidakkal. Innen az elnevezés. A patak É-i partján található a Kern-család egy osztatlan, másokkal közös, családi erdőrésze. A Sétány, ma már nem használt szakaszán, ami egy mélyút, de ma vízmosásként él – az erdejük felé menet – gyűjtötte kb. egy évtized alatt azt a közel 500 db, kb. 30 kg-nyi vassalakot (Kat. No. 163–164, 844.), valamint egy tucat edénytöredéket (Kat. No. 658–670.), amelyek ma gyűjteményében található. A tárgyak egy **vassfeldolgozó telepre** utalnak.

Ilyen műhelyt sejtető tárgyakat csak Miske Kálmán (MISKE 1908, Taf. LII. 23) régi gyűjteményéből ismerünk. A lehetőség mostantól tehát adott egy műhely, korszerű módszerekkel történő megkutatására.

7. Rákóczi u. 74. (egykor Francsics Lajos telke: hrsz. 644; nyilvántartási száma: 79209) Vaskor

(kelta)

A házába bemenő vízvezeték árkanak ásásakor bolygathattak meg egy régészeti emléket (objektumot). A kiszórt talaj töltésén talált edénytöredékeket (közülük a Kat. No. 623. azonosítható a gyűjteményben) Kern I. fia, István „1977. II. 13-án vasárnap délelőtt”.

A tárgy feltételezhetően **településre** utal.

8. Rákóczi u. 45. (Kern Péter telke: hrsz. 87; a nyilvántartási szám kiadása folyamatban van.)

Vaskor (kelta)

E területen gyümölcsfa gödrének ásásakor 2010-ben Kern P. edénytöredékeket talált. A telken ma is van egy működő víznyerő hely, az ún. Farkas-forrás. Az edénytöredékek (Kat. 900–905) ettől kb. 50 m-re, magasabb térszínen kerültek elő.

A leletanyag egyértelműen **településre** utal.

9. Jókai u. (hrsz. 922; nyilvántartási száma: 60678)

Kora- vagy középső rézkor

Egy **településre** utaló gödörészletet a Savaria Múzeum munkatársai és Kern I. is megfigyeltek. A Savaria Múzeum tevékenységét Nagy Marcella régész vezetésével végezték. Mindez(ek) az utca felújításakor, annak vízvezető árkában 2008. szeptember 9-én kerültek elő. A régészeti örökség előkerüléséről sem önkormányzati, sem kivitelezői, sem lakossági bejelentés nem történt.

10. Boróka u. 1. (hrsz. 431; nyilvántartási száma: 68709)

Őskor (?)

2009-ben Szabó Adrienn az akkor Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnak nevezett állami intézmény szombathelyi munkatársaként vette nyilvántartásba a területet, de nem tudjuk milyen információ és emlékek alapján.

11. Bozsok, Szentkút nevű lelőhely nyilvántartási poligonjának **kis része Velem község határában** található. (nyilvántartási száma: 43238)

Őskor (?), római kor

Itt az 1980-as évek első felében őskori (?) halomsír és római kori vízvezeték feltárása történt meg.

Máig tehát **összesen 11 hely áll a törvény védelme alatt a falu bel- és külterületén.** Ezekből csupán három szerepelt a közhiteles nyilvántartásban 2012. áprilisa előtt, s csak egy – a Szent Vid – 2008 szeptembere előtt.

Védelemre érdemes lenne még az ún. **Felső-erdő** területén található, egy forrásfoglalásnál létesített **halastó** (Balogh – Végh 12/34. 73), amely a falusiak emlékezetében (földrajzi név gyűjtés) török fürdőként szerepel. Mellette egy talán őrző funkciójú **késő középkori (?) téglaház** omladéka látható, ahonnan egy agyagcsövekből összeállított vízvezeték (FEKETE 2008, 25. ábra 3, 29. ábra 9–11) visz a kápolna felé, a parkolóból oda vezető út nyomvonalán. (Ma már a felszínen, erősen pusztuló állapotban, hiszen személy- és teherautók stb. is közlekednek a kápolnához.) A feltételezhetően középkori vízvezeték az Írottköre vezető aszfaltúttól kezdődően már a Szt. Vidhez tartozó kiemelten védett lelőhelyen található.

A település régészeti örökségének legjava (Lásd Kötv. 7. § 2: Gyűjtemény) egy közgyűjteményben (Savaria Múzeum, Szombathely) és egy magángyűjteményben (Kern István, Velem, Rákóczi u. 56.) található. Az előbbi emlékeiről itthon és külföldön számos szakpublikáció jelent meg. Az utóbbi emlékeit az e hatástanulmányt készítő rendezte könyvvé és a Pannon Kulturális Örökség Egyesület (Kőszeg) jelentette meg (2013) azt. További néhány száz hazai (Magyar Nemzeti Múzeum) és külföldi közgyűjteményben (pl. Bécs, Graz) lévő őskori (bronz- és vaskor) emlékről van tudomásunk.

A hatástanulmány készítése során felhasznált szakirodalom

Balogh Lajos – Végh József (szerk.): Vas megye földrajzi nevei. Szombathely, 1982. 72–74.

Bándi Gábor (1982): Das Golddiadem von Velem. – Savaria 16. (1982) 81–93.

Bándi Gábor – Fekete Mária: Újabb bronzkincs Velem–Szentviden. Ein neues Bronzedepot in Velem–St. Veit. – Savaria, A Vas megyei Múzeumok Értesítője 11–12. (1977–78) 101–133.

Boda László – Orbán Róbert (szerk.): A Kőszegi-hegység. Szombathely, B.K.L. kiadó, 1999. 148–153.

Czajlik Zoltán: Les pierres plates perforées á usage artisanal de Velem–Szent Vid (Hongrie). – Savaria Pars Archaeologica 24:3. (1999) 319–322.

Czajlik Zoltán: Lokaler, regionaler oder Fernhandel? Probleme der spätbronzezeitlichen Metallversorgung am Velem–St. Veit Berg (Westungarn) – In: Rezi B., Németh R. & Berecki S. (Eds.) Bronze Age Crafts and Craftsmen in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş 5–7 October 2012. Bibliotheca Musei Marisiensis Ser. Archaeologica VI. Târgu Mureş, 2013. 167–180.

Chernel Kálmán: Kőszeg sz. kir. város jelene és múltja. Első rész: Jelenkor. Szombathely, 1877.

Fekete Mária: Angaben zu kontakten zwischen Italien und Transdanubien. – Savaria 16. (1982) 129–144.

Fekete Mária: Adatok a koravaskori ötvösök és kereskedők tevékenységéhez. Beitrag zur tätigkeit der früheisenzeitlichen Toreuten und Händler. – Archaeológiai Értesítő 112. (1985) 68–91.

Fekete Mária: Früheisenzeitliche Forschungen im Komitat Vas. – In: Jerem, E. (Red.) Hallstatt Kolloquium Veszprém 1984. Antaeus Beiheft 3. Budapest, 1986. 57–67.

Fekete Mária: Adatok Velem-Szentvid középkori történetéhez (A lelőhely régészeti kutatásának 100. évében). Beiträge zur mittelalterlichen Geschichte von Velem-Szentvid (Im 100. Jahr der archäologischen Forschung des

Fundortes) – In. In memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére. (ed. Lengvári, I.) Pécs, 1996. 53–69.

Fekete Mária: A Hallstatt kultúra kialakulása és kapcsolatai. Ökológia, őskori kultúrák a Kárpát-medencében. In. „az élet tanítómestere” Ünnepi tanulmányok Gyapay Gábor 80. születésnapjára. (Eds. Nagy, B.–Szalka, Zs.–Szende, K.) Budapest, 2004. 27–49.

Fekete Mária: Szentvid vára. Adatok Kőszeghegyalja ős- és középkori várainak topográfiájához. Die Burg von Szentvid. – Savaria 31:2. (2008) 77–156.

Harrach Erzsébet, C.: Vas megye Árpád-kori építészeti emlékei nyomában. – In. Vas megye múltjából. Levéltári évkönyv I. (szerk. Horváth F.) 228–261.

Ilon Gábor: Ein spätbronzezeitlicher Hortfund aus Szombathely (Steinamanger), Kom. Vas (Ungarn). – Das Altertum 47. (2002) 149–169.

Ilon Gábor: A velemi Szent Vid környékének településtörténeti rekonstrukciója a régészeti leletek tükrében. The settlement historical reconstruction of St. Vids surroundings in Velem reflected by archaeological artifacts. – Savaria, A Vas megyei Múzeumok Értesítője 30. (2006) 107–143.

Ilon Gábor: Settlement pattern in the Velem–Szent Vid area. – In. Zatykó, Cs. – Juhász, I. – Sümegi, P. (Eds.) Environmental archaeology in Transdanubia. Varia Archaeologica Hungarica XX. Budapest, 2007. 281–307.

Ilon Gábor: Gyűjtő a velemi Szent Vid-hegy lábánál. Vezető Kern István magángyűjteményében. Sammler am Fuße des St. Veit Berges bei Velem. Führer in der Privatsammlung von István Kern. Kőszeg, 2013.

Ilon Gábor: Das II. Buckelpaar des Goldschatzes von St. Veit bei Velem. – In: Rezi B., Németh R. & Berecki S. (Eds.) Bronze Age Crafts and Craftsmen in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş 5–7 October 2012. Bibliotheca Musei Marisensis Ser. Archaeologica VI. Târgu Mureş, 2013. 181–190.

Ilon Gábor – **Költő** László: Középső bronzkori emlékek a velemi Szent Vidről. Egy tolnanémedi típusú (VII: velemi) kincslelet? Middle Bronze Age artifacts from Szent Vid of Velem. Another of the Tolnanémedi-type (VII: Velem) artifact sortiment? – Komárom-Esztergom megyei Múzeumok Közleményei 7. (2000) 69–95. **Ilon** Gábor – **Nagy** Marcella – **Révész** József: „Kincs” A velemi Szent Vid hegy bronzkori kincsei. Időszaki kiállítás báró Miske Kálmán halálának 65. évfordulója és nemzetközi hírű monográfiájának centenáriuma alkalmából. Kiállítás vezető. Kőszeg, 2008. Pannonkör Füzetek 3.

Károlyi Mária: Late Celtic Hillfort at Ostffyasszonyfa. – ActaArchHung 37. (1985) 391–418.

Károlyi Mária: Napszülöttek. Savaria földjének ősi kultúrái a rómaiak előtt. Ancient cultures of Savaria before the romans. Szombathely, 2004.

Kiss Gábor: Vas megye 10-12. századi sír- és kincsleletei. Szombathely, 2000.

Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Budapest, 1980. 687.

Költő László – **K. Varga** Miklós – **Maclean**, Paul: Analysis of high antimony concentration find with various methods XRF analysis of antimony bronzes. – In. Archaeometry 98. Proceedings of the 31st Symposium. Budapest, April 26 – May 3 1998. Vol. II. (Eds. Jerem, E. – T. Biró, K.) Archaeolingua Central European Series 1 – BAR IntSeries 1043. (II) Oxford, 2002. 405–408.

Kőszegi Frigyes: A Dunántúl története a későbronzkorban. The history of Transdanubia during the Late Bronze Age. BTM Műhely, 1. Budapest, 1988.

Marosi Sándor – **Somogyi** Sándor: A magyarországi kistájak katasztere I. Budapest, 1990.

Marton Erzsébet: Agyagtárgyak a velemi Szent Vidről. Potteries and Objects made of clay in Velem St. Vid. – Acta Musei Papensis – Pápai Múzeumi Értesítő 6. (1996) 249–263.

Marton Erzsébet: A Velem Szent Vid-i magyar-francia ásatások eredményei (1989–1991). Results of the french-hungarian joint excavation between 1989-1991. – Savaria Pars Archaeologica 23:3. (1998). 51–78.

Miske Kálmán: Funde aus Velem-St. Veit. – MittAntropGesell. in Wien XXXIII. (1904) 33–35. **Miske**

Kálmán: Die prähistorische Ansiedlung Velem St. Vid. Band I. Wien, 1908. (magyarul 1907)

Mozsolics Amália: Der Goldfund von Velem-Szentvid. Prehistorica I. Basel, 1950.

Pálffy József: Velem és Szent Vid története. Velem, 2006.

Patek Erzsébet: Die Urnenfelderkultur in Transdanubien. Budapest, 1968.

Řihovský, Jiří: Die Nadeln in Westungarn I. PBF XIII/10. München, 1983.

Szabó Géza: Adatok a velemi késő bronzkori ónbronozok archaeometallurgiai vizsgálatához. Beiträge zu den archäometallurgischen Untersuchungen der spätbronzezeitlichen Zinnbronzen von Velem. – Savaria Pars Archaeologica 24:3. (1999) 329–357.

Szabó Miklós – **Guillaument**, Jean-Paul. – **Cserményi** Vajk: Fouilles franco-hongroises a Velem-Szentvid. Recherches sur la Fortification Laténienne. – ActaArchHung 46. (1994) 107–126.

Torbágyi Melinda: Zwei keltischen Münzschatzfunde im Ungarischen Nationalmuseum (Velem-Szentvid und Ostffyasszonyfa). – Folia Archaeologica XLIX-L. (2002) 143–161.

Tóth Gábor – **Kiss** Gábor: Torzított koponyalelet Lukácsházáról. Artificially deformed skull from Lukácsháza. – In: A Berzsenyi Dániel Főiskola Tudományos Közleményei XIII. Természettudományok 8. Szombathely, 2002. 67–77.

Vékony Gábor: Északnyugat-Dunántúl a IX. században és a „Uuangeriorum marcha”. – Savaria 15. (1985) 215–229.

Vékony Gábor: A Karoling Birodalom „délkeleti” határvédelme kérdéséhez. – Komárom megyei Múzeumok Közleményei 2. (1987) 43–75.

Zoffmann Zsuzsanna. K.: A Velem Szent Vid-i Hallstatt – La Tène omladékrétegben talált antropológiai szórványleletek. Antropologische Streufunde in der hallstatt – la tènezeitlichen Trümmerschicht von VelemSzentvid. – Savaria Pars Archaeologica 23:3. (1998) 79–81.

b) – e) pontok nem képezik részét a régészeti munkarésznek

f) Védettségek

Kiemelten védett 36 hektáros régészeti lelőhely a Szent Vid hegy.

A Kötv. általános elvei alapján védett minden további (10 db) nyilvántartott régészeti lelőhely.

g) Örökségi értékek elemzése

A Szt. Vid hegy a bronzkortól a késő középkorig – azaz kb. 2500 éven át – egy változó nagyságú mikro-régió központja volt. A Velem község határában található lelőhelyek a központ „kiszolgáló” / szatellit / kistelepeinek tekinthetők. Szinte bizonyos, hogy az egy-egy telken / telek térségében konstatált lelőhelyek területe feltételezhetően nagyobb, össze is függhetnek egymással. Csak ezek megmaradása és lehetséges későbbi tudományos kutatása (utóbbi régészeti szakfelügyelet keretében is lehetséges) teszi igazán érthetővé a központ működését.

A hely, de a megye- (Kőszegfalva és Vasvár határának műhelyei Árpád-koriak, ahogy az egyetlen ismert bányahely Narda határában is Árpád-kori) és a tágabb régió története szempontjából is kiemelkedő jelentőségűek a Sétány végpontja közelében és az ún. Stirlingvilla telkén megfigyelt kelta kori vasfeldolgozó telepek. E korból ez ideig ilyeneket a korszakból az Alpokalja térségében nem tártak fel.

h) Területhasználat és terület állapot a régészeti örökség összefüggésrendszerében

A Szt. Vid kápolna előtt régészetileg feltárt (1980–83) építmények (Karoling-kori templom romok, Árpád-kori kő toronyperiódusok romjai) konzerválása sajnos nem történt meg. Még nagyobb probléma, hogy azóta is visszatemetetlenek. Ezek állagát, eleve fennmaradását az évtizedes turista forgalom, az esetleges érdeklődők, de a természetes erózió is veszélyezteti. Ezt az állapotot orvosolni kellene, azaz a romokat vissza kellene temetni.

A kápolna körüli platon mindennemű (a legcsekélyebb mélységű) földmunka, építkezés veszélyezteti a régészeti örökséget.

A mai település völgyében nagyon fontos a nyilvántartott lelőhelyek és a közöttük található helyszínek építési földmunkáinak régészeti szakfelügyelete.

Miután a községben az 1990-es évek elején megtörtént a víz-, szennyvíz és gázellátás gerincvezetékeinek kiépítése, az aktuális telkekre történő bekötések, ilyen típusú munkálatok nagy volumenben nem várhatók.

3. Változtatási szándékok (Szöveges, vagy térképi folyamatok megjelenítése)

a) – d) pont együttes elemzése

A köztemető és Novákfalva térségében egy 80 férőhelyes (hrsz. 059/5), az óvodával szemben nyíló közút mellett egy 290 férőhelyes parkoló (hrsz. 33–48) kialakítása képzelhető el.

Az utóbbi parkoló szomszédságában esetleg létrehozandó labdarúgópálya (hrsz. 49–75) és annak kiszolgáló létesítményei épülnének meg. Ez egy tervezett zöldterületi fejlesztés (1409–1449 hrsz. - "Puszta dülő") része.

Nagyobb, összefüggő üdülőövezet kiépítésére kerülne sor a hajdani községi fürdő / KISZtábor / Avar Szálló területén.

Mind a lakó-, mind az üdülőterületi beépítés a foghíjak kitöltésére irányul, azaz a települési kép „tömörítésére”. Csupán az 1209–1252 hrsz. közötti tömbterületen (az ún. Vörös árok szomszédságában) terveznek belterületi lakóterületet, amelyet mezőgazdasági területből vonnak ki.

4. Hatáselemzés

d) Régészeti emlékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának vagy pusztulásának lehetőségei

Mivel a tervezett lakó- és üdülőfalv jellegű beépítések foghíj kitöltőek, de ezek is károsíthatják az ismert – esetleg nagyobb kiterjedésű – régészeti lelőhelyeket, ezért azok szomszédságában, köztes területein csak a régészeti szakfelügyelet indokolt.

A parkolók földmunkái elpusztíthatják a Jókai u.-ban megfigyelt rézkori település esetleg ezekre a részekre is kiterjedő elemeit. A földmunkák ezért csak a régészeti szakfelügyelet mellett folytathatók.

A labdarúgó komplexum megépítése szintén az esetleg eddig kiterjedő rézkori település megsemmisülését eredményezhetik. A földmunkák ezért csak a régészeti szakfelügyelet mellett folytathatók.

Amennyiben nagyobb üdülőövezet kiépítésére – beleértve az esetleges most álló építmények elbontását is – kerülne sor a Boróka u. – Gesztenyés u. / Erdő u. sarok – Sétány elnevezésű ismert régészeti lelőhelyek között, feltételezhető a régészeti emlékek pusztulása. A földmunkák ezért csak a régészeti szakfelügyelet mellett folytathatók.

A 1209–1252 hrsz. közötti tömbterületre tervezett belterületi lakóterületre nem valószínű, hogy a Jókai u. – Dózsa Gy. u. sarok környékén konstatált kelta település kiterjedne. A földmunkákat (közművesítés, útépítés, telekre történő építkezés) azonban célszerű régészeti szakfelügyelet mellett végezni.

A települést folyamatosan látogatják az állandó üdülőhellyel rendelkezők, illetve egész évben folyamatosan turisták ezrei látogatják. Köztük – nem utolsó sorban – külföldi egyetemek régészei és régész hallgatói. Utóbbiak rendszeresen visszatérő vendégek. A búcsújárások miatt a turisztikailag fejlesztendő helyek országos listáján is szerepel a falu. Az ún. Gesztenye ünnep (október 2. hétvégéje) alkalmával több ezer érdeklődő lepi el.

A látogatók egy nagy része nyilván nyitott a kulturális örökség régészeti emlékeire is. Nem volt véletlen tehát, hogy a Bándi Gábor vezette Vas megyei Múzeumi Szervezet az 1980-as évek elején a Sz.t Vid teraszain – a Szt. Kút forrás közelében – kialakította az ország első szabadtéri Régészeti Parkját. Ez azonban – fenntartó hiányában – az időjárás viszontagságainak köszönhetően néhány év alatt elpusztult. Erre reflektálva és pótlandó született meg az a szakmailag igencsak megkérdőjelezhető, nem helyes és a táj eredetiségét is romboló megoldás, amit az Alpannonia (osztrák-magyar határon átnyúló) projekt keretében a Szt. Vid hegyen és a

hegy lábánál (a korábbi KISZ-tábor, majd Avar Szálló és a közpark, valamint játszótér között: 386 hrsz.) megvalósítottak. Mindenképpen kívánatos lenne sürgősen kicserélni az ún. Régészeti park tábláját, ami szakmailag szégyenletes, a látogatókat pedig megtéveszti. A rekonstruált épületeket (késő bronzkori gerendaház, földbe mélyített kelta „ház”, valójában gazdasági épület) nem ártana néhány berendezési tárggyal, műtárgymásolattal legalább a május 1. és a Gesztenye ünnep közötti időszakban ellátni. Ehhez persze az épületek zárását és a hely nappali őrzését / bemutatását (a látogatók vezetését), valamint riasztó rendszerrel történő egész éves védelmét is meg kellene oldani.

A Szt. Vid hegyen lévő új (Alpannonia) tábla-rengeteg felesleges, szakmai hibákkal teli, és nagyrészt csak áttételesen van köze a hely történetéhez. Másként: a nem szakember turistákat megtéveszti, hamis információkat terjeszt. Elegendő lenne a korábban kihelyezett 3 db Savaria Múzeum-i (e sorok szerzőjének munkája) 3 nyelvű tábla, valamint a természetvédelmi táblák megújítása. Utóbbiakat is természetesen több nyelven lenne szükséges elkészíttetni.

Nem tartom elvetendőnek végiggondolni egy több funkciós „központ” (max. 30 főre tervezett) létrehozását az ún. Garabonciás területén (Szent Kút környéke, hajdani cserkész-, majd úttörőtábor romjai), a forrás mellett, azon és a felette lévő teraszon (hajdani bányavágatok indítása), a kelta ún. nagysánc között. Ez a Vas megyei őskorkutatás és régészeti örökségvédelem hazai és nemzetközi ösztöndíjakkal elérhető kutató bázisa, szellemi alkotóműhely, workshopok helyszíne lehetne. Ugyanakkor működhetne kulcsos turistaházként, valamint örökségvédelmi erdei iskolaként is. E felvetés jól összhangba hozható a Kőszegen kialakulni látszó kis magyar Cambridge eszméjével. A komplexumnak nyilván környezetbarátnak és a megújuló energiákat hasznosítónak, a tájba illeszkedőnek kell lennie. Megvalósítását több európai uniós pályázati lehetőség együttes felhasználásával lehetne elérni.

Az utóbbi évtizedben a községbe látogató turisták egy részének arra is lehetősége van, hogy a világhírű Szt. Vid régészeti kutatásának történetével, történeti jelentőségével megismerkedhessen egy a Polgármesteri Hivatalban látható fényképes, több nyelvű, szanes tablóból álló kiállítás segítségével. Ezt azonban érdemes lenne már felújítani. Ugyanakkor Kern István nagyon értékes – régészeti-, néprajzi- és történeti, valamint nem csak velemi örökség ingó emlékeit tartalmazó – magán gyűjteményének közönség előtti részleges megnyitásán is érdemes lenne elgondolkodni.

Miután a középkori település a magyar, német és szláv etnikumok határán létesült, és vára kora középkori határvár volt, a későbbiekben (16. század) pedig az ún. gradistyei horvátokkal egészült ki a közeli települések lakossága, ez az etnikai sokszínűség jól használható marketing elem lehetne a település fejlesztésében. Ebben helyet kaphatnának természetesen a kulturális örökség (így annak régészeti) emlékei is.

5. Összefoglalás

A település **bel- és külterületén máig összesen 11 hely (terület) áll a törvény védelme alatt.** Ezekből egy, a Szent Vid (36 ha) kiemelt védelemmel rendelkező terület. Minden lelőhely esetében már a jelenlegi humuszréteg bolygatása / eltávolítása is sérti a régészeti örökség földben rejlő emlékeit. Amennyiben ezek területén elkerülhetetlen az építési tevékenység, annak eljárásába

– már a tervezés fázisában – a szakhatóságot be kell vonni. Ilyen esetben megelőző régészeti feltárássra kell számítani, amelynek költségeit a beruházónak kell viselnie. Ennek költsége ma – a belügyminiszter 2014. február 21-i közleménye szerint – bruttó 4.000 Ft/m². Ennek díja nyilvánvalóan változhat.

A tervezett településfejlesztési koncepció egyébként nem tartalmaz olyan elemeket, amelyek közvetlenül érintenék a nyilvántartott régészeti lelőhelyeket. Csupán a némelyik közelében tervezett esetleges fejlesztések (pl. parkoló, sportlétesítmény, üdülőtömb kialakítása) jelenthetnek némi veszélyt, ha a lelőhelyek valódi kiterjedése nagyobb a jelenleg ismertnél. Ismereteink bizonytalan mivolta miatt azonban ezekben a feltételezett esetekben a régészeti szakfelügyelet elégségesnek látszik. Ennek jelenlegi maximált óradíja – a belügyminiszter 2014. február 21-i közleménye szerint – 8.000 Ft + ÁFA. Ennek óradíja nyilvánvalóan változhat, ugyanakkor a mindenkor érintett beruházónak – az előzetes megkötött szerződés alapján – logikus módon csak a szakfelügyelet általa igazolt összegét kell kiegyenlítenie.

Kívánatos lenne, hogy a nem kis léptékű és részben nemzetközi turizmusra való tekintettel a községben található Régészeti park szakmailag is kiteljesedjék, azaz információs táblája megújuljon, az épületek berendezéssel történő ellátása és a szakvezetés, egyúttal elektronikus védelmük is megoldandó. Ugyanilyen okból a Szent Vid hegyen a táblarengeteg normális szintre redukálása és korrekt szakmaisága biztosítandó. Szintén felújításra szorul a Polgármesteri Hivatalban található kiállítás.

Távlatilag elképzelhetőnek tartom 1. Kern István magángyűjteményének időszakos vagy rendszeres megnyitását a nagyközönség előtt, természetesen a tulajdonossal történő maximális együttműködésben, valamint 2. a Szent Viden, a Szent Kút környékén egy többfunkciós (örökségvédelmi-tudományos-turistaház) központ kivitelezését. Ezek megvalósításához európai uniós források nyerhetők el.

A jelenleg hatályos jogszabályok szerint a község területén a régészeti feladatellátásra a Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum (Szombathely, Kisfaludy S. u. 9.) jogosult.

Régészeti ügyekben szakhatóságként jelenleg a Vas megyei Kormányhivatal Szombathelyi Járási Hivatal Járási Építésügyi és Örökségvédelmi Hivatala (9700 Szombathely, Bejczy u. 1–3. tel: 94-520-355, fax: 94-313-020, E-mail: epitesugy@szombathely.jaras.gov.hu) az illetékes.

6. Nyilatkozat

A hatástanulmány készítőjeként kijelentem, hogy a hatástanulmány régészeti munkarésze az örökségvédelmi jogszabályok és a hatósági eljárások figyelembe vételével készült.

A hatástanulmány 6 (hat) db nyomtatott, aláírt példányát és 1 (egy) db digitális változatát CDn a megrendelőnek, 1 (egy) nyomtatott példányát az illetékes Hivatalnak és 1 (egy) nyomtatott és digitális verzióját a Savaria Múzeum Régészeti Tárának adtam át.

A hatástanulmány készítőjeként kijelentem, hogy régész diplomával rendelkezem, és 2001-től szakértőként tevékenykedek ezen a területen. A 393/2012. (XII. 20.) Korm. rendelet 3. § (2) és a 439/2013. (XI.20.) Korm. rendelet 4. § (1) a) pontja alapján van jogosultságom a régészeti szakterületi munkarész elkészítésére.

Kőszeg, 2014. július 17.

Ilon Gábor

régész (diploma: ELTE 1554/1986. sz.)

szakértő (névjegyzéki eng. sorszáma: Sz-56/2001)
9730 Kőszeg, Várkör 18. Tel: 06-20/354-70-90

7. Mellékletek

1. sz. táblázat

Régészeti lelőhelyek Velem közigazgatási területén (2014. július 15-i állapot)

Lelőhely száma	Lelőhely azonosító	Megye	Nyilvántartás szerinti település	Lelőhely neve	HRSZ
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0158/1
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0158/2
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0155/7
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0148/5
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0148/6
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0155/6
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0155/5
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0155/4
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0155/3
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0148/7
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0148/8
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	300
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	291
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0200
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	295
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	296
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	298
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	288
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	287/2
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	290
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	287/1
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	293
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0203
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0148/1
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0150/2
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0148/4
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0148/3
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0153
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	297

1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0155/1
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0156
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0155/2
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0151
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0150/1
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0204
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0238
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	299

Lelőhely száma	Lelőhely azonosító	Megye	Nyilvántartás szerinti település	Lelőhely neve	HRSZ
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	286
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	285
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	284
1	38732	Vas	Velem	Szent Vid (Szentvid)	0164/1
2	79205	Vas	Velem	Rákóczi utca 56.	653
2	79205	Vas	Velem	Rákóczi utca 56.	654
2	79205	Vas	Velem	Rákóczi utca 56.	655
3	79207	Vas	Velem	Jókai Mór u.- Dózsa György u. sarok	870
3	79207	Vas	Velem	Jókai Mór u.- Dózsa György u. sarok	871
3	79207	Vas	Velem	Jókai Mór u.- Dózsa György u. sarok	872
4	79211	Vas	Velem	Stirling villa	569
4	79211	Vas	Velem	Stirling villa	568
4	79211	Vas	Velem	Stirling villa	572
4	79211	Vas	Velem	Stirling villa	598
4	79211	Vas	Velem	Stirling villa	595
4	79211	Vas	Velem	Stirling villa	596
4	79211	Vas	Velem	Stirling villa	611/3
4	79211	Vas	Velem	Stirling villa	597
5	79223	Vas	Velem	Gesztenyés utca- Erdő utca sarok	656
5	79223	Vas	Velem	Gesztenyés utca- Erdő utca sarok	507
5	79223	Vas	Velem	Gesztenyés utca- Erdő utca sarok	552/3
5	79223	Vas	Velem	Gesztenyés utca- Erdő utca sarok	388/1
5	79223	Vas	Velem	Gesztenyés utca- Erdő utca sarok	505

5	79223	Vas	Velem	Gesztenyés utca- Erdő utca sarok	504/1
5	79223	Vas	Velem	Gesztenyés utca- Erdő utca sarok	503
6	79225	Vas	Velem	Sétány	0155/1
6	79225	Vas	Velem	Sétány	0156
6	79225	Vas	Velem	Sétány	0159/3
6	79225	Vas	Velem	Sétány	0143/2
6	79225	Vas	Velem	Sétány	0113/5
6	79225	Vas	Velem	Sétány	0113/2
7	79209	Vas	Velem	Rákóczi utca 74.	906
7	79209	Vas	Velem	Rákóczi utca 74.	80
7	79209	Vas	Velem	Rákóczi utca 74.	595
7	79209	Vas	Velem	Rákóczi utca 74.	645
7	79209	Vas	Velem	Rákóczi utca 74.	646/1
7	79209	Vas	Velem	Rákóczi utca 74.	95
7	79209	Vas	Velem	Rákóczi utca 74.	96
8	N.a.	Vas	Velem	Rákóczi u. 45.	88/1
8	N.a.	Vas	Velem	Rákóczi u. 45.	85
8	N.a.	Vas	Velem	Rákóczi u. 45.	87
8	N.a.	Vas	Velem	Rákóczi u. 45.	86
Lelőhely száma	Lelőhely azonosító	Megye	Nyilvántartás szerinti település	Lelőhely neve	HRSZ
8	N.a.	Vas	Velem	Rákóczi u. 45.	88/5
8	N.a.	Vas	Velem	Rákóczi u. 45.	1457
8	N.a.	Vas	Velem	Rákóczi u. 45.	1458
9	60678	Vas	Velem	Velem, Jókai utca	906
9	60678	Vas	Velem	Velem, Jókai utca	870
9	60678	Vas	Velem	Velem, Jókai utca	897
9	60678	Vas	Velem	Velem, Jókai utca	899
9	60678	Vas	Velem	Velem, Jókai utca	059/14
9	60678	Vas	Velem	Velem, Jókai utca	1661
9	60678	Vas	Velem	Velem, Jókai utca	059/15
9	60678	Vas	Velem	Velem, Jókai utca	922
9	60678	Vas	Velem	Velem, Jókai utca	921
9	60678	Vas	Velem	Velem, Jókai utca	920

9	60678	Vas	Velem	Velem, Jókai utca	905
10	68709	Vas	Velem	Boróka utca 1.	431
11	43238	Vas	Bozsok	Szentkút	0181
11	43238	Vas	Bozsok	Szentkút	0179/1
11	43238	Vas	Bozsok	Szentkút	0185/10
11	43238	Vas	Bozsok	Szentkút	0185/9
11	43238	Vas	Bozsok	Szentkút	0185/8
11	43238	Vas	Bozsok	Szentkút	0185/7
11	43238	Vas	Bozsok	Szentkút	0185/2
11	43238	Vas	Bozsok	Szentkút	0180
11	43238	Vas	Bozsok	Szentkút	0179/2
11	43238	Vas	Bozsok	Szentkút	0185/6
11	43238	Vas	Bozsok	Szentkút	0185/5
11	43238	Vas	Bozsok	Szentkút	0179/5
11	43238	Vas	Bozsok	Szentkút	0185/4